

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-107>

УДК 657.1.014.134

Кириллов О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТОДИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей реалізації бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності зобов'язань підприємства, а саме – бухгалтерському обліку зобов'язань українських підприємств. В статті розглянуто сутність зобов'язань підприємства, визначено процес документування і оцінки кредиторської заборгованості. Досліджено характерні особливості ведення обліку зобов'язань підприємств. Розглянуто на конкретних прикладах процес відображення розрахунків підприємства за довгостроковими та короткостроковими позиками.

Ключові слова: облік, звітність, зобов'язання, забезпечення, позика, кредиторська заборгованість.

Kyryllov Oleksandr

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TECHNIQUE OF ACCOUNTING AND FINANCIAL REPORTING OF THE COMPANY'S LIABILITY

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of the accounting and the preparation of financial statements of the liability of an enterprise, namely the accounting of liability of Ukrainian enterprises. The concept of enterprise liabilities is considered. The process of documentation and evaluating payables were determined. The characteristics of the accounting records of the liability of enterprises was investigated. The process of reflecting the company's long-term and short-term loans is reflected on concrete examples.

Keywords: accounting, reporting, liabilities, provision, loan, payables.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання ведення бухгалтерського обліку є головною функцією управління виробничим процесом підприємства. Майже кожне українське підприємство, що займається комерційною діяльністю має зобов'язання.

Зобов'язання є істотним фактором у формуванні пасиву підприємства, оскільки саме цей об'єкт обліку ідентифікує фінансову стійкість та платоспроможність, можливості на ринку товарів і послуг. Відсутність контролю за зобов'язаннями може призвести до непередбачуваних збитків, а також збільшує ймовірність настання банкрутства. Тому розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу, сучасної інтеграції облікової та управлінської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти методики бухгалтерського обліку зобов'язань на підприємствах різних форм господарювання висвітлені в працях вітчизняних науковців, зокрема, таких як: Голов С.Ф., Костирко Р.О., Кужельний М.В., Мних Є.В., Пантелеєв В.П., Шара Є.Ю., Швець В.Г. та інші.

Виявлення невирішених раніше аспектів проблеми. Сучасна науково-методична база бухгалтерського обліку зобов'язань підприємств не повною мірою задовольняє потреби управління. Потребує удосконалення ряд питань щодо методики ведення обліку кредиторської заборгованості, наприклад, облік розрахунків за довгостроковими та короткостроковими позиками.

Мета статті. Метою статті є виявлення характерних особливостей методики ведення бухгалтерського обліку зобов'язань підприємства.

Виклад основного матеріалу. Планування діяльності підприємства та визначення перспективи його розвитку є важливим етапом підпри-

ємницької діяльності, яка базується на споживчому попиті, конкурентоспроможності фірми, визначення чи чисельності та структури персоналу, вибір системи формування фонду оплати праці і фонду споживання, процедури реалізації готової продукції (товарів, робіт, послуг) через систему прямих угод або через товарні біржі, інші посередницькі організації, виконання господарських операцій з цінними паперами.

Для того, щоб забезпечити нормальне функціонування підприємств різних форм господарювання необхідна наявність позикового капіталу, оскільки, це забезпечує чудову можливість оптимізації фінансово – господарських ресурсів підприємства. Щодо джерел запозичення, то їхній вибір різноманітний в середовищі бізнесу. Це можливість отримання кредитів від фінансових установ, емісія власних боргових зобов'язань (у вигляді векселів, облігацій), залучення фінансової допомоги від акціонерів та засновників, а також проста кредиторська заборгованість. Завдяки тенденції зростання і розвитку фінансових ринків збільшується варіантність джерел отримання позик та кредитів.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють економічні вигоди [1, с. 2].

Отже, зобов'язаннями виступає заборгованість підприємства, яка виникає, головним чином, у зв'язку з придбанням товарів та послуг в кредит, або кредити, які підприємство отримує для свого фінансування.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання

і забезпечення підприємства, а також розкриття їх у фінансовій звітності регламентуються П(С)БО 11 «Зобов'язання», а про зобов'язання в частині нарахованих відсотків за кредитами визначаються П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Норми П(С)БО 11 та П(С)БО 13 застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами усіх форм власності (крім бюджетних установ) [2, с. 10].

Облік зобов'язань розпочинається з факту його визнання, оцінки та фіксування в системі рахунків з подальшим розкриттям у фінансовій звітності (таблиця 1).

Для кваліфікованого розпізнання зобов'язання і наступної її ідентифікації та оцінки, необхідно з'ясувати економічні та юридичні характеристики кожного кредитного договору, укладеного підприємством [3, с. 145].

Кредитні взаємовідносини між кредитором і позичальником визначаються за допомогою кредитного договору, який укладається у письмовій формі. Але не всі положення про отримання зобов'язання встановлюються тільки кредитним договором: деякі аспекти складання договору про надання позики визначаються адміністративними актами, іншими правомірними чи неправомірними діями.

Під час обробки та надання облікової інформації про зобов'язання використовують відповідні методи бухгалтерського обліку. До них відносяться: хронологічний та систематичний запис, процес вимірювання господарських засобів, реєстрація та класифікація облікових даних, узагальнення та систематизація інформації у фінансовій звітності. Ці методи дають можливість сформулювати необхідну бухгалтерську інформацію для зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Базовими елементами методу бухгалтерського обліку є: документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, система рахунків, подвійний запис, баланс. В процесі реалізації методики кожен з елементів бухгалтерського обліку знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими.

Основною первинною документацією з фінансового обліку зобов'язань підприємства є розрахунки та довідки бухгалтерії, платіжні доручення, платіжні вимоги – доручення, виписки банку, прибутковий касовий ордер, видатковий касовий ордер тощо.

Зобов'язання визнається і відображається в фінансовому обліку, якщо його оцінка може

бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення майбутніх економічних вигід внаслідок погашення цих зобов'язань. Оцінка вартості зобов'язань відбувається у певній послідовності і включає наступні стадії:

1. Теоретичне дослідження основ формування зобов'язань підприємств, організацій та установ.
2. Правова експертиза.
3. Визначення типу вартості і процедури вибору відповідного методу (методів) оцінки вартості зобов'язань.
4. Розрахунок вартості зобов'язань за обраними методиками.
5. Підготовка комплексного звіту про оцінку.

Зобов'язання традиційно оцінюється сумою коштів, необхідною для погашення заборгованості, або в умовах ринку вартістю товарів і послуг, які потрібно представити. Дослідження і класифікація підходів до оцінки зобов'язань підприємства, що використовуються у обліку, за національною нормативною – правовою базою майже неможливо, оскільки в ній відсутній окремий законодавчий документ, який розкривав би загальні підходи до оцінювання цього об'єкту обліку. Згідно з Концептуальною основою складання та подання фінансової звітності, заборгованість може значною мірою вимірюватися тільки із застосуванням попередніх оцінок [4, с. 174].

Основні методи оцінювання вартості зобов'язань українських підприємств представлено у таблиці 2.

Результати оцінки зобов'язань і визначення їх величини при розподілі вартості угоди об'єднання бізнесу є дуже актуальним на сьогодні, оскільки дають змогу інвесторам зрозуміти, на які цілі були використані запозичені кошти підприємства. Крім того, вони впливають як на показники фінансової звітності, так і на капіталізацію підприємства – покупця.

Порядок ведення облікових записів щодо отримання зобов'язання підприємством визначається виходячи з джерела надходження. Підприємства можуть отримувати зобов'язання за допомогою наданих позикових коштів банківськими установами, або іншими небанківськими установами, які мають ліцензію на ведення аналогічного виду діяльності.

Для ведення обліку зобов'язань і забезпечень підприємства використовуються рахунки п'ятого класу «Довгострокові зобов'язання» та рахунки шостого класу «Поточні зобов'язання». Позабалансові рахунки призначені для узагальнення

Таблиця 1

Характеристика зобов'язань підприємства (бухгалтерський підхід)

№ з/п	Підгрупа (вид) зобов'язань	Термін погашення	Відображення в бухгалтерському обліку	Місце відображення в фінансовій звітності
1.	Поточні зобов'язання	Протягом 12 місяців з дати балансу	Сума погашення	Форма № 1. Баланс (Звіт про фінансовий стан)
2.	Довгострокові зобов'язання	Більше 12 місяців після дати балансу	Теперішня вартість (дисконтована сума погашення)	Форма № 1. Баланс (Звіт про фінансовий стан)
3.	Забезпечення	Не визначений	Прогнозний (розрахунковий) розмір	Форма № 1. Баланс (Звіт про фінансовий стан)
4.	Непередбачувані зобов'язання	Ймовірний (у разі настання в майбутньому певних подій)	Облікова оцінка	Позабалансові рахунки

Джерело: складено автором на основі даних [3, с. 142]

Таблиця 2

Методи оцінки вартості зобов'язань підприємства

№ з/п	Оцінка зобов'язання	Характеристика оцінки зобов'язання підприємства
1	2	3
1.	Історична собівартість	Сума активів, що можуть бути передані в рахунок сплати зобов'язання, або сума грошових коштів чи їх еквівалентів, які будуть сплачені з метою погашення зобов'язання у процесі звичайної господарської діяльності підприємства
2.	Поточна вартість	Недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, яку необхідно сплатити для того, щоб погасити зобов'язання на поточний момент
3.	Вартість реалізації	Зобов'язання відображують за вартістю їх погашення, тобто за недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання у процесі звичайної діяльності підприємства
4.	Теперішня вартість	Зобов'язання відображують за теперішньою дисконтованою вартістю майбутнього чистого вибуття грошових коштів, які, як очікується, будуть необхідні для погашення зобов'язання у процесі звичайної діяльності підприємства

Джерела: складено автором за [4, с. 178]

інформації про наявність і рух умовних прав і зобов'язань підприємства (застави, гарантії, зобов'язання тощо).

У забезпеченні підприємств позиковими коштами, потрібними для здійснення операційною виробничою діяльністю, велику роль відіграють кредити банків. Актуальне значення кредитів банків як джерела фінансування кредитної діяльності особливо зростає у періоди, коли надходжень коштів за реалізовану продукцію ще немає або їх не досить у зв'язку з відсутністю в певні періоди року доходів від реалізації продукції.

Основні господарські операції, які відображають отримання та погашення довгострокового та короткострокового кредиту, відсотків за кредит і пені зображено у таблиці 3.

Погашення банківських кредитів може здійснюватися:

- сплатою заборгованості за відсотками та основною сумою боргу водночас в кінці строку позики;
- щомісячною сплатою заборгованості за відсотками і в кінці строку позики за основною сумою кредиту;
- у розстрочку;
- щорічними платежами з арифметичною/геометричною прогресією та регресією;
- після обумовленого періоду;
- з постійною сумою погашення основного боргу;
- достроково (на вимогу) тощо.

Важливою рисою зобов'язань є те, що підприємство виплачує кредиторам не тільки одержану суму боргу, але й проценти. Як правило, проценти сплачуються періодично на протязі всього строку дії довгострокових зобов'язань. Довгострокові зобов'язання є джерелом фінансування довгострокових проектів фірми.

Керівники підприємств у процесі організації обліку зобов'язань покладаються на розрахункові відділи бухгалтерії. Тут же повинен здійснюватися контроль за дотриманням строків оплати рахунків поставальників, за своєчасністю розрахунків з бюджетом, органами соціального страхування, працівниками з оплати праці, погашенням позик та відсотків по них та з іншими кредиторами.

За умови неможливості погасити кредит підприємство – боржник може домовитися з банком про відстрочення (продлонгацію) на підставі за-

яви до банку (за 2-3 дні до закінчення терміну) та відповідної домовленості.

Процентна ставка за пролонгованим кредитом буде вища, ніж ставка стандартна. Різниця між процентною ставкою за пролонгованим кредитом і ставкою стандартною розглядається як штрафна санкція.

У випадку, якщо банк – кредитор не погодиться на пролонгацію, своєчасно непогашений кредит вважається простроченим.

Усі передбачені договором штрафні санкції, проценти за простроченими кредитами відносять за рахунок прибутку, що залишався у розпорядженні підприємства, субрахунок 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки».

Прострочені й пролонговані кредити обліковуються на тих самих рахунках, що і кредит стандартний, але з відображенням на відповідних субрахунках.

Процесу організації обліку зобов'язань на підприємстві надається важливе значення, оскільки вона повинна забезпечувати постійний контроль за дотриманням строків оплати рахунків поставальників, своєчасність розрахунків з бюджетом, органами соціального страхування, працівниками з оплати праці, погашення позик та відсотків за ними тощо. Рационально організований бухгалтерський облік зобов'язань на підприємстві сприятиме виявленню найбільш ефективних форм та умов залучення позикових ресурсів, забезпеченню своєчасності розрахунків за зобов'язаннями підприємства, проведенню заходів щодо зменшення розміру заборгованості та забезпеченню виконання зобов'язань перед кредиторами [6, с. 136].

Фінансова звітність має містити всю інформацію про господарські операції, пов'язані з виникненням та погашенням зобов'язань, яка може впливати на рішення, що приймаються на її основі. Це забезпечується завдяки дії принципу повного висвітлення. Інформацію про кредиторську заборгованість у фінансовій звітності всіх підприємств узагальнюють в єдиній грошовій одиниці відповідно до принципу єдиного грошового вимірника. Розкриття інформації про зобов'язання у фінансовій звітності – це один зі шляхів надання інформації про наявні зобов'язання в разі, якщо неможливо відобразити її на рахунках пасиву, але до складу звітності вона має бути наведена.

Відображення в обліку позичальника операцій з отримання та погашення довгострокового кредиту, відсотків за кредит та пені

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
Облік довгострокових кредитів підприємства			
1.1	Зараховано довгостроковий кредит на поточний рахунок підприємства.	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»
1.2.	Нараховано відсотки за банківським кредитом (в кінці кожного місяця).	951 «Відсотки за кредит»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
	Списано суму відсотків на результати діяльності (в кінці кожного місяця).	792 «Результат фінансових операцій»	951 «Відсотки за кредит»
	Сплачено відсотки за кредитом.	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
1.3	Довгострокові зобов'язання щодо основної суми кредиту переведено до складу поточних зобов'язань.	501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»	611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями у національній валюті»
1.4	Сплачено відсотки за кредитом.	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
	Повернено суму основного боргу за кредитом.	611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями у національній валюті»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Облік короткострокових кредитів підприємства			
2.1.	Отримано на поточний рахунок підприємства короткостроковий кредит банку.	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті»
2.2.	Нараховано відсотки за банківським кредитом (в кінці кожного місяця).	951 «Відсотки за кредит»	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»
2.3.	Відображено відсотки за використанням кредиту у складі фінансових результатів (в кінці кожного місяця).	792 «Результат фінансових операцій»	951 «Відсотки за кредит»
2.4.	Сплачено відсотки за використання позики.	684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
2.5.	Погашено суму основного боргу за короткостроковим кредитом банку.	601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Бухгалтерські проведення щодо виникнення пені за кредитами банків			
3.1.	Нараховано та перераховано пеню за несвочасне погашення заборгованості за кредитом та відсотків за ним.	948 «Визначені штрафи, пені, неустойки»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
3.2.	Списано на фінансовий результат витрати, пов'язані зі виплатою пені.	792 «Результат фінансових операцій»	948 «Визначені штрафи, пені, неустойки»

Джерело: складено автором за [5, с. 41]

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Фінансовий облік зобов'язань і забезпечень підприємства потребує подальшого вдосконалення в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Залишаються не до кінця розв'язаними підходи щодо визначення і визнання зобов'язань у вітчизняній практиці. Класифікація зобов'язань відповідно до національних стандартів свідчить про необхідність

розробки комплексного підходу, що буде враховувати специфіку окремих видів заборгованості. Остаточо не досліджене та потребує подальшого вивчення питання оцінки зобов'язань та її відображення в бухгалтерському обліку. Розв'язання цих проблем дасть можливість знизити негативний вплив різноманітних факторів та покращити майбутній фінансовий стан підприємства.

Список літератури:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене Міністерством фінансів України від 31 січня 2000 року № 20 за редакцією 18 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
3. Васильєва В.Г. Фінансовий облік II: навчальний посібник / В.Г. Васильєва, Т.С. Єдинак, О.В. Коновалова, В.Ю. Єдинак. – Дніпро: Акцент ПП, 2017. – 240 с.
4. Канцір І.А. Фінансовий облік. Теоретичні та прикладні аспекти: навчальний посібник / Канцір І.А., Старко І.Є. – Львів: Растр – 7, 2017. – 291 с.
5. Шара Є.Ю. Фінансовий облік II: навчальний посібник / Є.Ю. Шара, І.Є. Соколовська – Гонтаренко – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – С. 127.
6. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / В.Г. Швець – 4-те вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2015. – 219 с.